

Festes a la plaça Major de Banyoles durant els segles XVII-XVIII

Guerau Palmada

Les notícies referents a la plaça Major al llarg dels segles XVII i XVIII són molt diverses. Com petites pinzellades i referències històriques aïllades, ens permeten visualitzar i entreveure com era la plaça Major en aquesta època, que ben aviat es convertí en el centre social i comercial de la vila. Durant les celebracions religioses, però també en les laiques, la plaça Major era visita obligada. Sens dubte, les seves grans dimensions permetien reunir-hi multituds de persones, en motiu de processons, romeries, victòries militars o carnestoltes.

Processons i festes religioses

Les processons han format part de les festivitats religioses i laiques que es celebraven a la plaça Major en dies assenyalats. Precisament el seu moment d'esplendor a Banyoles el podem situar al llarg dels segles XVII i XVIII, coincidint amb la solemnitat, el simbolisme i l'esplendor de l'època barroca. Malgrat que moltes han desaparegut, d'altres s'han mantingut fins als nostres dies, i encara avui en el seu recorregut donen la volta pels quatre costats de la plaça, com la processó de la Mare de Déu dels Dolors, encapçalada pel Manípul de Manaies. A continuació, descriurem algunes de les processons més significatives i que sabem que passaven per la plaça Major en aquesta època.

Segons l'historiador local Mn. Lluís Constans, el segle XVIII durant la festa de Sant Antoni Abat (17 gener), protector dels animals, després de la missa i la benedicció, els pagesos i el seu bestiar donaven la volta a la plaça Major. A la *Consueta del Monestir* (1762), es descriu que durant la processó de Sant Sebastià (20 gener), sant tradicionalment considerat guaridor de les pestes, epidèmies i malalties, es feia una processó que recorria tots els carrers de la vila, on es cantaven les Lletanies i en la Casa Cabanellas de les voltes de dalt de plaça, la comitiva parava i es cantava l'Evangeli, en la mateixa parada on també es cantava tradicionalment un "Villancico": *"a la Plassa Major en lo lloch ahont acostuman aturarse las professons per cantar lo Villancico, que és devant la Casa Cabanellas de las voltas de dalt se canta lo Evangeli: Decendus Jesus de Monte ab ansens y despues lo Proste diu lo Verset y Oració: Infirmitem"*.

També la *Consueta* del monestir ens explica que, a la vesprada, la processó de Dijous Sant seguia el mateix camí que la de Corpus. Els músics cantaven un motet a la plaça Major, just quan el Sant Crist, dut per la confraria dels pararies, passava davant la casa Fages de les voltes de baix. Durant la Setmana Santa, la processó del Via Crucis

també passava per la plaça Major. El 9 d'abril de 1729 es troba descrit el seu recorregut, i com el dissabte de Passió sortia cada any de l'església parroquial de Santa Maria dels Turers i recorria els principals carrers i places de la vila. Abans de retornar pel carrer Santa Maria, donava tota la volta a la plaça Major. La festivitat de Sant Eloi (1 de desembre), patró del gremi dels ferrers, iniciava amb una missa a l'església de Santa Maria i acabava amb un ball i tocada de músics a la plaça Major.

D'altra banda, a les darreries del segle XVIII era freqüent congregar romeries amb multitud de persones, especialment al santuari de Santa Maria del Collell durant la tercera festa de Pasqua i al santuari de Rocacorba el mes de setembre. El recorregut de les romeries al centre de Banyoles, sortint pel monestir, passava per la plaça de Vilavella (avui del Teatre), carrers Escrivanies i Major, voltava per Plaça i es sortia pel portal dels Turers en direcció cap a l'estany. Una de les millors descripcions d'aquestes processons la trobem dins els *Annals* del Dr. Miquel Torrent, capellà major de Santa Maria dels Turers, a la darrera dècada segle XVII: el recorregut de les processons silencioses i solemnes, com aquelles de Setmana Santa, eren formades pels pabordes, portadors de les atxes i de les capes, els curats que duïen la Vera Creu, els portadors de candeles i bordons.

Les catàstrofes de la naturalesa també van motivar la celebració de processons rogatives per implorar l'arribada de pluges o bé aturar les plagues de llagostes. Precisament la plaga de llagosta de l'estiu de l'any 1688 fou especialment colpadora, i arruïnà bona part del camp català. La nostra comarca no se'n deslliurà, i el 18 de juliol d'aquell any es féu una processó de rogatives a Sant Martirià, patró i protector de Banyoles, per intentar fer-les fora. Hi participaren els membres del Consell de la Vila, les confraries dels paraires, els pares del convent dels Servites. Sabem que el seguici era nombrós, i es van portar quadres de la Mare de Déu dels Dolors, el misteri de la Mare de Déu de la Soledat, el pendó de la Sang de Crist, a més de diverses creus i atxes. La processó va passar certament per la plaça Major, com era costum des de temps antics: *"Sia de advertir que dita profeso seguí rodant per la plassa major, com acostuma en les demes profesons, pero se allarga mes, que rodant dita plassa isque pel portal dels Tures y arriba al oratori del gloriós patró y martir Sant Martiria, en lo Turers"*.

Per altra part, portar les relíquies de Sant Martirià a l'estany, contingudes en la famosa arqueta de plata, fou habitual al llarg dels segles XVII -XVIII quan els pobles de la comarca patien sequeres, inundacions o epidèmies que malmetien les collites. En un primer moment es feien rogatives al patró de la vila a l'església del monestir.

Un cop passats vuit o dotze dies si aquestes no produïen efecte, les parròquies de la comarca convocaven processons de rogatives amb pendons, creus i imatges, i s'unien a la processó de Banyoles portant les relíquies del patró de la ciutat a l'estany. Aquest acte que aplegava entre quatre i deu mil persones, depenent dels anys, era conegut popularment com "*portar a Sant Martirià a l'Estany*". Les processons s'iniciaren a partir de 1614 i l'última d'elles tingué lloc el 1878.

Aquestes processons generalment passaven per la plaça Major, centre social de la vila, i certament les seves dimensions permetien aplegar-hi grans multituds. Hi participaven les confraries de Banyoles, les autoritats municipals i els habitants de les parròquies de la comarca, però en alguns casos també de les poblacions veïnes, com d'Orriols o de Medinyà. Per exemple, és recordat el 4 de maig de 1651 quan es portaren les relíquies de Sant Amer i Sant Martirià a l'estany a causa d'una espantosa sequera, hi assistiren totes les parròquies de la comarca. A les acaballes de la processó, de tornada de l'estany, a la plaça Major, els cantors i músics van cantar en honor a Déu, la Mare de Déu i dels sants Martirià i Amer. L'erudit local Antoni M. Rigau ens relata que la processó de "*portar a Sant Martirià*" del mes d'abril de 1760, i com era costum, pujava pel carrer Major i passava per la plaça Major, abans de dirigir-se cap a l'estany a través del Portal dels Turers. També el mes de maig de 1788 es féu un cerimonial per traslladar les relíquies de Sant Martirià a l'estany per implorar l'arribada de pluja, en un any de sequera. L'assistència fou nombrosa, amb processons procedents de Mata, Sords, Camós, Serinyà, Palol de Revardit, Usall i Esponellà. Després de la missa al monestir, passaren per la plaça Major i seguiren cadascuna el seu camí de retorn.

Tampoc ens podem oblidar de la festa del Corpus o del "*Cos de Crist*", ja que ha estat des de sempre una de les festes religioses més importants de Catalunya des d'època medieval, festivitat que es celebra el dijous següent a l'octava de Pentacosta. L'acte més destacat s'ha centrat sempre en una processó, tradicionalment acompanyada de carcasses zoomòrfiques, aparegudes ja al segle XIV, on més endavant hi començaren a desfilars els gegants, capgrossos i cavallets. En el cas de Banyoles, a finals del segle XVI participaven en la processó la majoria de confraries, però no tenim constància que hi ballés cap bestiar. Entre les confraries, moltes d'elles agrupades entorn dels gremis i oficis de la vila, destaquen la dels estrangers o forasters, majoritàriament francesos, dels sastres, dels teixidors de llana, dels teixidors de lli, dels sabaters, dels paraires, del Ciri o de la Nostra Senyora del Roser.

No serà fins ben entrada l'època moderna que trobarem les primeres notícies de figures d'animals que participaven en la festa del Corpus banyolina. Per exemple, a la processó de l'any 1760 hi actuava el drac (símbol de Sant Miquel), la mula o mulassa i el bou (símbol del Naixement de Crist). També existia en aquesta època la tradició de donar un ventall als monjos del monestir. El 28 de maig de 1677 tenim la notícia que el monestir donava tots els anys un ventall a l'abat, monjos i capellans que assistien a la processó de Corpus pels carrers de Banyoles, l'any 1773 encara es continuava amb aquesta antiga tradició. Ja en època contemporània, la processó de Corpus es va mantenir ben viva el segle XX quan s'adornaven els carrers i places amb catifes de flors, un testimoni fotogràfic que ha avui perdurat.

Després de la processó del diumenge de Corpus, la festa s'allargava durant els vuit dies següents. Era l'anomenada octava de Corpus, que consistia en les "Il·luminàries" o ballades nocturnes per tots els carrers i places. A Banyoles el segle XVIII durant l'octava de Corpus eren il·luminats a la nit les voltes de dalt de la Plaça Major i els Turers; el dijous, el carrer dels "Porchs" (o Porcs), el carrer Girona i les voltes de la casa Fages, indrets tots ells de la plaça Major o els carrers adjacents. Precisament durant la processó del vespre de Corpus, quan la imatge del Sant Crist arribava davant la casa Fages, a les voltes de baix de la plaça, sembla ser que diversos músics hi cantaven.

Dels Àustria als Borbons

La plaça Major es convertí al llarg del segle XVIII en l'espai idoni per aplegar les grans multituds banyolines, també de moltes persones vingudes de la resta de poblacions de la comarca. Els primers actes amb gran pompositat del set-cents es van organitzar per les victòries militars del pretendent Carles III d'Àustria durant la guerra de Successió (1702-1714). Pocs anys després, el pretendent de la casa dels Àustria, ja era ben oblidat. Sobretot quan es celebrà a la plaça Major la conquesta d'Orán (1732) per part de la flota del rei Felip V, monarca absolutista francès. De fet, cal que recordar que el borbó pocs anys abans havia suprimit les lleis pròpies de València i Aragó i les institucions catalanes amb el Decret de Nova planta (1716). D'altra banda, els actes festius no només s'organitzaven per les victòries militars, ja que de forma anual, tenia lloc durant el febrer el tradicional Carnestoltes de Banyoles, amb ballades al centre de la plaça de la Major.

Com hem dit, durant la guerra de Successió, la vila de Banyoles es mostrà favorable a la successió del rei Carles III d'Àustria a la corona espanyola. Ho demostra el memorial de comptes de Sebastià Gomis, encarregat del Clavari, on hi anotà un gran nombre de despeses

degudes a les festes d'octubre de 1710 per celebrar la gloriosa victòria del rei Carles III. Segurament es commemorà l'entrada a Madrid del pretendent austriacista a la corona el 28 de setembre anterior. Sebastià Gomis en el Clavari ens recorda que els dies 24-25-26 i part del 27 del mes d'octubre de 1710 es feren diverses celebracions a la Vila de Banyoles i foren escollits com a pabordes Amer Blanch, sastre, Baldiri Armadàs, adroguer, i Francesc Prat, apotecari. En els preparatius de la festa, el 22 d'octubre Iscle Simon, serrador, Bartomeu Font, bracer, i a Narcís Famada, fuster, van ser pagats amb 12 sous cadascun "*per las lluminarias en las nits de ditas festas*".

Els actes centrals de la festa es van desenvolupar sens dubte a la plaça Major, i per això es tallà llenya per les teieres de la plaça, una d'elles renovada (23 d'octubre) per Joan Baptista Planxa, ferrer: "*setze sous per lo treball de adobar y renovar la graella gran de la plassa major de dita vila haventhi afegit trenta y vuyt lliuras de ferro nou*". El dia 27 van ser pagats amb 23 lliures i 11 sous els quatre músics i onze cantors que van tocar i cantar en les festes, foranis i hostejats a la vila. Els petards i focs d'artifici tampoc hi faltaren durant les tres nits festives. El mateix dia es gastaren 14 lliures i 17 sous pels "coets voladors", "coets de corda" i "rodes de foc". Les "màquines de foc" van ser transportades des de Barcelona, des d'on es llançaven els coets. La pólvora va ser comprada al polvorer banyolí Narcís Cabanellas, molt probablement qui tenia el seu molí polvorer a tocar el veïnat de mas Riera. Al centre de la plaça, fou lligat amb una corda un gran globus de paper a l'arbre de maig. Aquest fet demostraria que l'arbre era plantat i no era tret fins l'any que ve, tal i com es fa avui també a la festa tradicional de Cornellà del Terri.

Precisament en aquesta festa també va sortir el drac alat de la vila, doncs a Amer Blanch, sastre, rebé 6 lliures i 14 sous i 11 diners per la tela de gant per cobrir aquesta figura, a més de la tela blanca destinada al vestuari de l'home que habitualment el feia girar i ballar. En motiu de les festes va ser "*renovada y pintada tota de nou la figura del drach*". El fuster Lluís Ferrer va construir un catafal, on va ser representada una comèdia. El governador de Girona fou convidat a la festa per part dels jurats de Banyoles, i va pagar la pólvora pels "*mascles*" o morters destinats a les salves mentre es cantava el *Te Deum Laudamus*. Sobre els mascles, sabem que són unes peces de ferro cilíndriques i buides amb un forat per posar-hi la metxa, a l'interior s'omple amb una barreja feta amb pólvora coberta amb argila molt fina. Eren usades per a fer la tronada o les salves en les festes, com encara avui es fa en la famosa "Tronada" com un dels actes principals de la festa major de Reus. Finalment, per les acaballes de la festa, a Ignasi Cervià, fuster, li foren pagats 14 sous "*per fer escombrar y netejar la plassa major per ocasio de ditas*

festas". Hem de suposar que tingué força feina un cop acabada la festa i la xerinola.

D'altra banda, la plaça al segle XVIII acollia la majoria de festes de la vila, fins i tot les victòries del rei borbó Felip V, que anys abans havia suprimit les lleis pròpies de Catalunya i va dissoldre les institucions catalanes. El motiu no fou altre que la reconquesta de la ciutat argelina d'Orán presa el 1708 per l'imperi otomà. L'expedició naval va tenir lloc el juny de 1732 dirigida pel comte de Montemar. El dia 1 de juliol fou la data en què els otomans deixaven finalment l'enclavament coster. A Banyoles, la victòria borbònica d'Orán va tenir ressò, després de la carta enviada pel Marquès de Risbourg, Capità General de Catalunya el 12 de juliol de 1732 al governador de Girona. Com que l'abat del monestir Joan de Descatllar i Tort (1703-1744), filipista convençut, tal i com ens explica l'historiador banyolí Pere Alsius, estava al corrent d'aquesta carta, amb un pregó va manar al Comú de la Vila i a totes les confraries de celebrar la victòria. La festa commemorativa va celebrar-se el 13 de juliol amb nombrosos actes litúrgics (es cantà la Trinitat i el Te Deum), hi assistiren totes les confraries i els jurats de la Vila i una multitud de banyolins. La festa es desenvolupà, com en anteriors ocasions, a la plaça Major, on es va fer ballar el drac, es dispararen salves de victòria, es llançaren coets enmig de la festa, la xerinola i la multitud.

Una altra festa laica molt destacada a Banyoles fou aquella de Carnestoltes, ja celebrada al segle XVII a la plaça Major. Els balls s'allargaven al capvespre i nit, i segons un document de l'any 1687 es pagaren "*12 lliures 18 sous barcelonesos per 29 quintars i mig de teia que ha servit per Carnestoltes i el Dijous Sant a 6 sous el quintar*".

El dia 18 de febrer de 1754 en la Casa del Comú, davant del batlle Agustí Closells, el Joan Baptista Lleopart, regidor degà, va proposar que Miquel Puig, teixidor de Banyoles, fos designat aquell any com el procurador de les "*Ballas de Carnestoltes*". Precisament els arrendadors dels emoluments (encarregats de la recaptació municipal dels drets sobre el vi, la fleca i l'aiguardent, el vi) entregaven cada any 14 lliures i 12 sous pels balls de Carnestoltes que tenien lloc durant tres dies a la plaça Major. Per aquest càrrec anual Miquel Puig era obligat a trobar els músics que toquessin pels balls, però només n'hi podia posar tres, ja que els diners eren insuficients per pagar una cobla sencera. A més a més, havia de subministrar la llenya que cremava a les teieres de la plaça Major: "*tenint obligacio lo dit Puig de cuidar de musichs, y pagarlos y de la teya o llenya per totas dos graellas las vetlladas de los tres dias de Carnestoltas*". Dos anys després, el 14 de febrer de 1756 el regidor segon Miquel Dorca va proposar que ell mateix i el regidor Macià Ferrer cuidarien dels balls del Carnestoltes d'aquell any, tal i com era costum a la vila. De nou

havien d'aconseguir els músics i la llenya que cremava durant tres dies a les teieres de la plaça.

Extret de:

Palmada, G. (2008), La plaça Major en època moderna. Algunes dades històriques del segle XVI al XVIII. Dins AADD., *La plaça Major*, Ajuntament de Banyoles – Diputació de Girona, Quaderns de Banyoles, 8, novembre de 2007, p. 9-30.

Bibliografia:

- AA.VV. *La Concòrdia sobre les Aigües de l'Estany*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles-Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1985.
- AA.VV. *Història del Pla de l'Estany*, Diputació de Girona, Girona, 2000.
- AA.VV. *El Patrimoni del Pla de l'Estany. Inventari històric i arquitectònic de la comarca*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, Banyoles, 2004.
- CONSTANS, Lluís G. *Manuscrits inèdits de Mossèn Constans. III. La Parròquia*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1981.
- CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles. IV*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1991.
- CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles. V*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1992.
- GRABULEDA, Josep; TARRÚS, Josep. *Banyoles*, Quaderns de la Revista de Banyoles, 40, 1993.
- LLORET, Joaquim. *Notes inèdites i manuscrites de Mn. Joaquim Lloret (rector de l'església de Santa Maria dels Turers)*. Treball inèdit.
- MONER, Jeroni. "La plaça. Pregó de l'any 2002". *Cartipàs de la Festa de Santa Martirià 2003*. Banyoles: Ajuntament de Banyoles, octubre 2003.
- PALMADA, Guerau, "La muralla de Banyoles, de l'oblit a un monument recuperat", *Revista de Girona*, núm 240, gener-febrer 2007, p 48-53. Girona: Diputació de Girona.
- RIGAU, Antoni M. "Crònica de la divuitena vegada que s'ha portat Sant Martirià a l'Estany (1760)". *El Teixit de la Memòria. Articles (1946-2000)*. (edició a cura de J. Galofré). Banyoles: Rigau editors, 2001, p. 90-100.
- RIGAU, Antoni M. "Carnestoltes", *Butlletí d'Informació Municipal*, 33 (gener de 1982).
- RIGAU, Antoni M. "El carrer del Doctor Hysern". *El Teixit de la Memòria. Articles (1946-2000)* (edició a cura de J. Galofré), Banyoles: Rigau editors, 2001, p. 779-782.

Fonts documentals:

- ACPE: Llibre de la Universitat de Banyoles (1688-1734) L9.
- ACPE: Actes de l'Ajuntament de Banyoles (1734-1782) L10.
- ACPE: Clavariat (1630-1769) Signatura 52.
- ACPE: Actes Ajuntament de Banyoles (1744-1763) L11.
- ACPE: Actes de l'Ajuntament de Banyoles (1764-1771) L12.
- ACPE: Actes de l'Ajuntament de Banyoles (1772-1782) L13.
- ACPE: Actes Ajuntament de Banyoles (1782-1788) L14.
- ACPE: Ordres i cartes (XIV-1789) núm. registre 15.
- ACPE: Actes Ajuntament de Banyoles (1797-1805) L17.
- ACPE: Talles i contribucions (1711-1829) núm. registre 279.